

**Хрест з частинками “животворного древа
Хреста Господнього” із зібрання НМІУ.**

У НМІУ зберігається досить велике за обсягом і представницьке зібрання металевих хрестів різних історичних епох (починаючи від часів Київської Русі і до ХХ ст. включно) і різного функціонального призначення. Це – хрестильники, наперсні хрести, кіотні (або поклонні), виносні та ін.

Під час наукової обробки деяких з експонатів цієї колекції досліджено хрест-складень типу енколпіона (інв. № Мт – 480), вміщений у футлярі-підставці. Розміри хреста: висота 4,7 см, ширина – 3,0 см, товщина – 0,6 см. Футляр (очевидно, спеціально виготовлений для цього хреста) повторює його контури і є трохи більшим. Це – хрестоподібна коробочка з недорогоцінного металу (гадано, латуні), до верхньої лопасті якої припаяна коротка видовжена пластина. Її призначенням є утримання хреста у при *піднятому* положенні над горизонтальною поверхнею, на якій він експонувався. Верхній край бічних стінок футляру завершується вирізаними зубцями. За стилем і технікою виготовлення футляр є дещо грубішим і більш примітивним ніж сам хрест. Тому можна припустити, що він був виготовлений власником хреста вже після його придбання.

Походження цієї реліквії, а також шляхи надходження її до музею невідомі. Можна припустити, що цей хрест належав до якоїсь колекції і був виставлений на огляд. Саме для цього, напевно, виготовлено футляр.

Хрест – золотавого кольору двостулковий, чотириконечний (т. зв. „католицького типу”). Його передня стінка рухома і відкривається на шарнірі зліва направо. Угорі вертикальної „балки” є „вушко” для підвішування. На чільній стороні хреста зображене рельєфне розп’яття – Ісус з розведеними і трохи піднятими догори руками. Довкола його голови – німб з променів. Над постагтю зображений рельєфний сувій зі слов’янськими літерами „ІХ / ЦІ” („Ісус Христос – Цар Іудейський”).

Чільна пластина хреста оконтурена вузькою гладенькою рамкою, а її тло (на якому представлені Розп’яття і сувій з написом) вкрите гравірованими вертикальними паралельними хвилястими лініями.

Зворотній бік хреста декорований у техніці гравірування. В центрі у квадрифольній рамці зображене погруддя безбородого святого з німбом і книгою у руці. Рамена хреста прикрашені орнаментом у „візантійському стилі” – переплетені рослинні пагони. Тло центрального медальйона і рослинного малюнка вкрите горизонтальними паралельними гравірованими лініями.

Хрест складається з 2-х стулук: пластинчастої передньої і коробчастої задньої. Досить глибока (0,6 см) коробчаста частина вертикальними перегородками поділена на 5 окремих смностей: по 1 – у кожній лопаті хреста і 1 – центральна. Усі вони заповнені спеціальною воско-мастикною темного

кольору, у якій перебувають темні дрібні частини. Можна припустити, що це – частинки деревини або „мощей”, проте без спеціальних аналізів стверджувати це напевно не можна.

На внутрішній поверхні чільної пластини-кришки у центрі нанесена крапля воско-мастики, до якої приклеєні 4 дерев'яні трісочки, що утворюють хрест.

У нижній частині пластини-кришки хреста перебуває відбиток ювелірного клейма: у прямокутній рамці розміщені 3 церковно-слов'янські літери „АВС”. Це – ініціали майстра-виконавця чи пробірного майстра. На жаль, нам поки що не пощастило з'ясувати, якому саме майстру належить це клеймо.

Нижче, у арці у 3 рядки розташовані наступні зображення і написи: вершник на коні (Георгій Побідоносець – герб Москви); „1881” (рік виготовлення хреста), „84” (проба срібла, яка означає кількість „золотників” у лігатурному „фунті”). Отже, цей хрест є срібним і, очевидно, вкритий позолотою. Проте його апробація поки що не виконувалась.

Стосовно призначення цього хреста викладаємо наступні міркування.

Хрести-мощівники з частинками Чесного Животворного Древа Хреста Господнього відомі з перших століть християнства. Вони були власністю візантійських імператорів та інших вельможних осіб. Що стосується російських паломників на Святу Землю, відомо, що з першої половини ХІХ ст. імениті особи отримували від патріарха Ієрусалимського хрести з частинками Древа Хреста Господнього у якості благословення, а пізніше – і нагороди, особливо для монархів і вельмож.

На початку 1890-х рр. патріарх Ієрусалимський опублікував „Витяг” зі старовинного статуту про нагородний золотий наперсний хрест на фіолетовій стрічці Чесного Хреста Святого Гроба Господнього. Цей орден вважався духовним і мав 4 ступеня. Якщо найвищими ступенями нагороджувались лише обрані (російські „світліші” князі та ієрархи церкви), то число „кавалерів” нижчих ступенів було необмеженим.

Кращі зразки цієї нагороди виготовляли ієрусалимські або російські майстри. Зокрема у російських музеях є зразки таких хрестів початку ХХ ст. з ювелірними клеймами Москви, які надсилались до Єрусалиму, де патріарх вкладав до них частинки „Животворного Древа”.

Звичайно, хрест з зібрання НМГУ не належить до цих найвищих відзнак Ієрусалимського патріархату ані за зовнішніми та стилістичними ознаками, ані за технікою виготовлення. Проте, очевидно, існували і більш дешеві „сувеніри” для пересічних паломників, що прибували до Святої Землі. Очевидно, один з таких паломницьких хрестів і перебуває у київському музеї.